

Bogusław Soltys

dr
Uniwersytet Wrocławski
boguslaw.soltys@uwr.edu.pl

Rynek usług prawniczych w Polsce

Charakterystykę rynku usług prawniczych w Polsce należy rozpocząć od stwierdzenia, że rynek ten w ostatnich trzech dekadach uległ istotnym przeobrażeniom. Niewątpliwie zostały one zapoczątkowane przemianami społeczno-ustrojowymi z 1989 r. i uruchomieniem mechanizmów gospodarki rynkowej, niemniej jednak duże znaczenie dla obecnego kształtu rynku usług prawniczych wywarło również prawodawstwo unijne oraz globalizacja i informatyzacja gospodarki.

Przez usługi prawnicze należy rozumieć świadczenia główne, obejmujące zarówno czynności faktyczne, jak i prawne, które są podejmowane przez usługodawców przeważnie za wynagrodzeniem na własny rachunek, i które ponoszą odpowiedzialność oraz ryzyko gospodarcze, mając na celu pomoc w tworzeniu i stosowaniu norm sankcjonowanych przez prawo oraz ochronę praw i interesów jednostek. Usługi prawnicze stanowią otwarty katalog czynności wykonywanych w ramach określonych zawodów lub wyłącznie w oparciu o konstytucyjnie gwarantowaną wolność gospodarczą oraz zasadę swobody umów. Można wśród nich przykładowo wymienić czynności polegające na reprezentowaniu, konsultowaniu, opiniowaniu, doradzaniu oraz przygotowywaniu aktów normatywnych, oświadczeń, poświadczeń i innych dokumentów. Wspólną cechą wszystkich tych czynności, choć występującą w różnym natężeniu i układzie przyczynowo – skutkowym, jest subsumpcja ustalonego stanu faktycznego oraz reguły prawnej. W zakres pojęcia

usług prawniczych nie wchodzi zawody oraz zajęcia wykonywane w zatrudnieniu pracowniczym, a także tzw. usługi publiczne¹, nawet gdyby w części lub w całości pokrywały się z wyżej wymienionymi czynnościami². Usługi prawnicze należy ponadto odróżnić od podobnych im czynności związanych choćby częściowo z wykonywaniem władzy publicznej i to niezależnie od tego, czy jednocześnie są one wykonywane w zatrudnieniu pracowniczym. Oprócz sędziów i prokuratorów za usługodawców świadczących usługi prawnicze nie mogą więc zostać uznani między innymi komornicy i syndycy.

Współcześnie usługi prawnicze w coraz większym stopniu podlegają sformalizowaniu i standaryzacji. Pomimo, iż nadal są one związane z osobami fizycznymi, z ich kwalifikacjami, umiejętnościami, właściwościami oraz innymi osobistymi przymiotami, to jednak w warunkach współczesnego obrotu można zaobserwować wyraźny wzrost roli jednostek organizacyjnych jako usługodawców świadczących usługi prawnicze. Jest to spowodowane obiektywnie istniejącą przewagą organizacji, technologii i kapitału nad wiedzą i indywidualnymi możliwościami poszczególnych osób fizycznych. Usługi prawnicze, choć zawsze stanowiły wytwór kultury danego kraju mniej lub bardziej powiązany z władzą publiczną, dzięki intensyfikacji współpracy międzynarodowej zyskały również wymiar ponad graniczny. Usługodawcy zagraniczni mogą świadczyć usługi prawnicze w Polsce na podobnych zasadach jakie mają zastosowanie do usługodawców krajowych. Przy czym bez konieczności spełnienia jakichkolwiek wymogów dopuszczalne jest czasowe świadczenie usług prawniczych przez usługodawców zagranicznych także wówczas, gdy na terytorium Polski nie mają oni siedziby lub miejsca zamieszkania. Znacząco zwiększyła się też liczba świadczeniodawców oferujących usługi prawnicze w Polsce³, co w efekcie wyzwoliło nie tylko ich konkurencję (współza-

¹ Usługi publiczne to zbiorcze określenie różnego rodzaju usług świadczonych zarówno z powodów ekonomicznych w ogólnym interesie gospodarczym, jak i z powodów pozaekonomicznych w interesie ogólnym, stanowiących realizację zadań państwa i samorządu terytorialnego względem obywateli.

Usługi publiczne wiąże się nie tylko z powinnościami władzy publicznej, ale również z koncepcją praw człowieka, przy czym wskazuje się, że mają one charakter powszechny, są finansowane w całości lub w części ze środków publicznych i mogą być świadczone nie tylko bezpośrednio przez administrację publiczną, ale również przez organizacje pozarządowe, samorządy zawodowe, organizacje pożytku publicznego, wolontariat, zakłady budżetowe, przedsiębiorstwa komunalne, a także przez podmioty z sektora prywatnego, dla których usługi publiczne nie stanowią głównego celu działalności. Zob. bliżej na ten temat B. Kożuch, A. Kożuch, *Usługi publiczne. Organizacja i Zarządzanie*, Kraków 2011 r., s. 32 i n. oraz E. Bogacz-Wojtanowska, *Współdziałanie organizacji pozarządowych i publicznych*, Kraków 2011 r., s. 11 i n.

² Z tego względu za usługodawców świadczących usługi prawnicze nie można uznać m.in. sędziów i prokuratorów, a także pozostających w zatrudnieniu pracowniczym radców prawnych, rzeczników patentowych, doradców podatkowych oraz radców Prokuraturii Generalnej.

³ Zob. A. Siemaszko, *Zawody prawnicze, Analiza wykresów* (w:) B. Gruszczyńska, R. Kulma, M. Marczewski, A. Siemaszko, *Wymiar Sprawiedliwości w Unii Europejskiej. Podstawowe parametry dla Polski i pozostałych krajów*, red. A. Siemaszko, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 2011 r., s. 69 i n. Por. Raport o dostępności pomocy prawnej w Polsce z 15.02.2010 r. opublikowany

wodnictwo), ale doprowadziło do zmian struktury podaży i popytu, a nawet wyrażnego przekształcenia się rynku popytowego w podażowy. Do wydatnego wzrostu dostępności usług prawnych w ostatnim okresie niewątpliwie przyczyniło się również orzecznictwo dotyczące wolności gospodarczej jako samoistnej podstawy ich świadczenia⁴ oraz reforma egzaminów na aplikacje i innych ścieżek uzyskania uprawnień do wykonywania kwalifikowanych podmiotowo usług prawnych w ramach zawodów zaufania publicznego⁵. Dużą rolę w zwiększeniu dostępności usług prawnych odgrywają ponadto usługi nieodpłatnie świadczone w celach marketingowych w związku z oczekiwaniem pozyskania zleceń odpłatnych oraz usługi świadczone wyłącznie *pro bono*. Do rozpowszechnienia tych ostatnich przyczyniła się aktywizacyjna działalność samorządów zawodowych adwokatów i radców prawnych, a także zmiana interpretacji podatkowych, które nie zawsze im sprzyjały. Należy przy tym zaznaczyć, że władza publiczna w Rzeczypospolitej Polskiej prowadzi obecnie politykę jak najszerzej dostępności usług prawnych. Dlatego w Polsce na rzecz określonych beneficjentów w ramach tzw. pomocy ubogim państwo finansuje nie tylko usługi odpłatne związane obroną oraz z reprezentacją przed właściwymi organami (zob. np. art. 117 i n. kpc⁶ i art. 78 i n. kpk⁷), ale również organizuje i finansuje pozasądową pomoc prawną⁸. Oprócz tego państwo finansowo wspiera działalność różnych organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą prawną. W szczególności należy wymienić tu organizacje społeczne, organizacje konsumenckie, biura porad obywatelskich, uniwersyteckie poradnie prawne, związki zawodowe oraz fundacje, takie jak np. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Fundacja im. Stefana Batorego czy Polsko – Amerykańska Fundacja Wolności itp.⁹ W granicach wynikających z zadań tych organizacji oraz celów sta-

na <http://adwokatura.pl/newslet-ter/gfx/File/001/DANE.pdf>. Na marginesie należy jednak zaznaczyć, że powołane statystyki są niepełne, gdyż nie obejmują wszystkich kategorii świadczeniodawców usług prawnych w Polsce.

⁴ Zob. zwłaszcza wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, ZU OTK 2003/9/97.

⁵ Zob. ustawę z dnia 20 lutego 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo o advokaturze, ustawy o radcach prawnych oraz ustawy – Prawo o notariacie (Dz.U. Nr 37, poz. 288), a także ustawę z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów (Dz.U. 2013 r., poz. 829).

⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1822 późn. zm.).

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016, poz. 1749 z późn. zm.).

⁸ Zob. ustawę z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej (Dz.U. z 2015 r., poz. 1255 z późn. zm.). Zgodnie z art. 8 ust. 1 tej ustawy udzielanie nieodpłatnej pomocy prawnej jest zadaniem zleconym z zakresu administracji rządowej realizowanym samodzielnie przez powiaty lub w porozumieniu z gminami. Zgodnie natomiast z art. 14 edukacja prawna należy do zadań administracji publicznej, która w zakresie właściwości poszczególnych organów zobowiązana jest do podejmowania działań edukacyjnych zmierzających do zwiększenia świadomości prawnej społeczeństwa.

⁹ Na temat działalności tych podmiotów zob. zwłaszcza Ł. Bojarski, Dostępność nieodpłatnej pomocy prawnej. Raport z monitoringu. Helsińska Fundacja Praw Człowieka 2003 r., s. 9 i n. oraz tegoż autora, Dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej – propozycje zmian (w:) Obywatel i prawo, red. A. Winiarska, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008 r., s. 34 i n.

tutowych podmioty te mogą świadczyć w zasadzie większość usług prawnych, które nie zostały zastrzeżone do wyłącznej kompetencji określonych świadczeniodawców. Dotyczy to również występowania przed sądami oraz innymi organami w zakresie przewidzianym w przepisach poszczególnych procedur. Umożliwiają one w sprawach powiązanych z zadaniami tych podmiotów zarówno wytaczanie powództw i wszczynanie postępowań na rzecz określonych świadczeniobiorców (zob. art. 8 i art. 61 i n. kpc oraz art. 31 kpa¹⁰), jak i reprezentowanie ich wedle reguł pełnomocnictwa procesowego (zob. np. art. 87 § 3–6 kpc) oraz przedstawicielstwa społecznego (zob. art. 90 kpk).

Bardzo ważnym, jeśli nie najważniejszym czynnikiem sprawczym, determinującym współczesny kształt rynku usług prawnych w Polsce stały się jednak nowoczesne technologie informatyczne i cyfrowe. Powszechny i praktycznie nieograniczony dostęp do zasobów Internetu umożliwił nieodpłatne korzystanie z informacji, treści źródeł prawa, orzecznictwa oraz komentarzy, w konsekwencji czego zmniejszeniu uległ popyt na proste i nieskomplikowane usługi prawne. Jednocześnie zmieniła się charakterystyczna dla dotychczasowego modelu świadczenia usług prawnych skala asymetrii informacyjnej, wyznaczającej status prawny i faktyczną pozycję usługodawców i usługobiorców. Popularyzacja wiedzy i wzrost świadomości prawnej usługobiorców doprowadziły do podniesienia się ich oczekiwań względem jakości i efektywności usług prawnych oraz zwiększenia popytu na usługi specjalistyczne, wymagające znajomości nie tylko stosunków prawnych, ale również obsługiwanych branż. Wykorzystywanie nowoczesnych technologii doprowadziło do wielu zmian w tradycyjnym modelu świadczenia usług prawnych opartym na zindywidualizowanych cechach świadczeniodawcy i jego osobistej pracy. Generalnie rzecz ujmując, usługi prawne zaczęły się materializować, coraz bardziej upodabniając się do towarów¹¹. Świadczenie usług prawnych w znacznie większym stopniu niż dotychczas wymaga obecnie standaryzacji, pracy zespołowej, organizacji, zarządzania, a nierzadko również kapitału. W niektórych obszarach rynku są to wręcz niezbędne elementy warunkujące świadczenie usług prawnych, także tych prostych i niezłożonych. Duża liczba informacji oraz potrzeba ich selekcji i przetworzenia powoduje, że usługodawcy stają się analitykami danych osiągającymi sukces w głównej mierze dzięki sprawności postępowania oraz organizacji. Większy nacisk został bowiem położony na szybkość i efektywność usług prawnych, czego przejawem jest między innymi wykonywanie usług w bardzo krótkim czasie (zwłaszcza świadczonych na odległość lub drogą elektroniczną) oraz uzależnianie wysokości należnego wynagrodzenia od uzyskania konkretnych rezultatów.

Aby móc z powodzeniem funkcjonować na rynku usług prawnych w Polsce nie wystarcza już tylko uzyskanie uprawnień do wykonywania określonego

¹⁰ Zob. ustawę z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 23 z późn. zm.).

¹¹ S. W. Ciupa, *Usługa czy już produkt? Usługi prawne i ich marketingowe uwarunkowania*, Monitor Prawniczy 2006/22/1.

zawodu oraz samo oferowanie świadczenia usług prawniczych, ale konieczne stało się podejmowanie różnego rodzaju ukierunkowanych działań marketingowych¹². W usługach prawniczych coraz bardziej widoczna jest również konwergencja i absorpcja technik oraz metod wypracowanych w innych obszarach działalności. W wyniku zachodzących przemian na rynku usług prawniczych tradycyjna kancelaria prawna, niezależnie przez jakiego usługodawcę jest prowadzona, staje się przedsiębiorstwem. Można zaobserwować też rozluźnienie osobistej więzi pomiędzy wykonawcami usług prawniczych a usługobiorcami, co jest częściowo efektem przenoszenia relacji opartych na zaufaniu z bezpośredniego wykonawcy na strukturę organizacyjną, w której on funkcjonuje. Jednakże należy zaznaczyć, że zjawisko to jest również naturalną konsekwencją konkurencji cenowej spowodowanej zachowaniem usługobiorców, którzy wybierają znacznie częściej najtańszych usługodawców, przedkładając cenę ich usług nad inne kryteria wyboru, w szczególności związane z wiedzą, doświadczeniem i indywidualnym zaufaniem. Ponadto z różnych powodów znacznie częściej niż dotychczas dochodzi do zmiany wcześniej wybranych usługodawców. Wartym odnotowania zjawiskiem, wywołanym konkurencją oraz dążeniem do pełniejszego zaspakajania oczekiwań i potrzeb usługobiorców, jest również redefiniowanie usług prawniczych, z jednej strony poprzez specjalizację tych usług, z drugiej zaś strony – ich uniwersalizację. W tym ostatnim przypadku chodzi o łączenie usług prawniczych z innymi podobnymi usługami lub przejmowanie ich charakterystycznych elementów na skutek zmiany sposobu świadczenia usług prawniczych uwzględniającego mechanizmy i techniki rynkowe¹³.

Charakteryzując współczesny rynek usług prawniczych w Polsce trzeba też zwrócić uwagę na wzrost ryzyka i znaczenia odpowiedzialności objawiający się między innymi zwiększeniem liczby sporów pomiędzy usługodawcami a usługobiorcami. Dotyczą one zarówno jakości obsługi prawnej, jak i zapłaty za nią wynagrodzenia. Na rynku usług prawniczych coraz częściej można też zaobserwować zjawiska związane z bezrobociem, niewypłacalnością oraz presją ochrony socjalnej. Biorąc pod uwagę strukturę podaży i popytu, należy stwierdzić, że rynek usług prawniczych, podobnie jak rynek większości innych towarów i usług, ma obecnie charakter podażowy i w efekcie konkurencji usługodawców istnieje na nim większa lub mniejsza presja do obniżania cen. W obszarze usług świadczonych wyłącznie drogą elektroniczną ceny obniżyły się nawet do bardzo niskiego poziomu.

Rynek usług prawniczych w Polsce jest podzielony na część regulowaną, związaną z wykonywaniem określonych zawodów oraz część nieregulowaną,

¹² Zob. bliżej na ten temat A. Kłosowski, *Marketing usług prawniczych – tendencje*, «Radca Prawny» 2005 r., Nr 3, s. 158 i n., P. W. Kowalski, P. Antkowiak, *Czy to koniec zawodów prawniczych w Europie? – przypadek Polski (The end of legal professions in Europe – the case of Poland)*, «Refleksje», 2010 r., nr 1, 167 i n. oraz R. Susskind, *Koniec świata prawników. Współczesny charakter usług prawniczych*, Wolters Kluwer, 2010 r., s. 13 i n. (tłumaczenie W. Sztukowski).

¹³ Zob. bliżej na ten temat, B. Sołtys, *Głos w sprawie specjalizacji w świadczeniu usług prawniczych*, «Przegląd Prawa i Administracji», T. 100/1, Wrocław 2015 r., s. 581 i n. oraz przywołaną tam literaturę.

związaną z wykonywaniem usług prawniczych wyłącznie w oparciu o zasadę wolności gospodarczej i swobodę umów. Do zawodów świadczących usługi prawnicze należy przede wszystkim zaliczyć adwokatów i radców prawnych¹⁴, a także częściowo rzeczników patentowych i doradców podatkowych¹⁵, którzy zostali uprawnieni również do wykonywania czynności niemieszczących się w zakresie pojęcia usług prawniczych. W przypadku rzeczników patentowych chodzi o pomoc techniczną, natomiast w przypadku doradców podatkowych o prowadzenie w imieniu podatników, płatników i inkasentów ksiąg rachunkowych, podatkowych oraz innych ewidencji do celów podatkowych. Usługi prawnicze w Polsce świadczą również notariusze¹⁶, niemniej jednak zawód ten przynajmniej w zakresie niektórych czynności związany jest z wykonywaniem władzy publicznej, w efekcie czego zgodnie z unormowaniami prawa unijnego nie podlega on w pełni gwarancjom wspólnego rynku, dotyczącym przedsiębiorczości i świadczenia usług. Każdy z wymienionych wyżej zawodów świadczących usługi prawnicze może być wykonywany zarówno przez obywateli polskich, jak i przez cudzoziemców, którzy – jeśli są obywatelami krajów przynależnych do Unii Europejskiej (UE) lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) – traktowani są jak obywatele polscy¹⁷. Prawnicy zagraniczni mogą zatem w Polsce uzyskać uprawnienia zawodowe, przynależące do samorządów zawodowych, tworzyć spółki z adwokatami, radcami prawnymi, rzecznikami patentowymi i doradcami prawnymi, a także świadczyć czasowo usługi prawnicze wyłącznie w oparciu o uprawnienia uzyskane w kraju pochodzenia. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami unijnymi i krajowymi wymienione zawody mają charakter regulowany, ponieważ ich podejmowanie lub co najmniej jeden ze sposobów wykonywania jest bezpośrednio lub pośrednio uzależniony od uzyskania specjalnych kwalifikacji zawodowych i spełnienia innych warunków określonych w odrębnych przepisach o charakterze ustawowym, wykonawczym lub administracyjnym (zob. w szczególności art. 4–5 i art. 65–66 upa, art. 3 ust. 1, art. 6–8 i art. 23–25 urp, art. 3 ust. 1, art. 4, art. 5 i art. 19 urzp, art. 2–4 i art. 6 udp oraz art. 1 § 1, art. 4 i art. 10–12 upn). Tytułem przykładu od adwoka-

¹⁴ Zob. ustawę z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1999 z późn. zm.), zwaną dalej upa oraz ustawę z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 233 z późn. zm.), zwaną dalej urp.

¹⁵ Zob. ustawę z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 221 z późn. zm.), zwaną dalej urzp oraz ustawę z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 794 z późn. zm.), zwaną dalej udp.

¹⁶ Zob. ustawę z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1796 z późn. zm.), zwaną dalej upn.

¹⁷ Zob. ustawy powołane w przyp. 14, 15 i 16, a także ustawę z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1829 z późn. zm.), zwaną usdzg, ustawę z dnia 4 marca 2010 r. o świadczeniu usług na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 893 z późn. zm.), zwaną uśu, ustawę z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. Dz.U. z 2016, poz. 1874), zwaną dalej upz oraz ustawę z dnia 22 grudnia 2015 r. o zasadach uznawania kwalifikacji zawodowych nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Dz.U. z 2016 r., poz. 65).

tów i radców prawnych unormowania te wymagają nieskazitelnego charakteru i rękopisów prawidłowego wykonywania zawodu, pełni praw publicznych oraz pełnej zdolności do czynności prawnych, ukończenia wyższych studiów prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej i uzyskania tytułu magistra lub zagranicznych studiów prawnych uznanych w Rzeczypospolitej Polskiej, odbycia w Rzeczypospolitej Polskiej aplikacji adwokackiej lub radcowskiej i złożenia egzaminu adwokackiego lub radcowskiego (w przypadku braku zwolnienia z tego obowiązku), a także złożenia ślubowania oraz wpisu odpowiednio na listę adwokatów lub radców prawnych prowadzoną przez organy samorządu zawodowego. Podobne wymagania warunkujące nabycie uprawnień zawodowych przepisy przewidują również w stosunku do rzeczników patentowych i doradców podatkowych. Rzecznicy patentowi oraz doradcy podatkowi nie muszą jednak legitymować się wykształceniem prawniczym. Ponadto od doradców podatkowych, co do zasady, nie wymaga się odbycia szkolenia aplikacyjnego, lecz jedynie praktyki zawodowej. Jeszcze większe wymagania kwalifikacyjne przepisy przewidują w stosunku do notariuszy, którzy w odróżnieniu od wyżej wymienionych zawodów są funkcjonariuszami publicznymi oraz w części swej aktywności wykonują powierzoną im władzę publiczną¹⁸. O odrębności tej grupy zawodowej świadczy również fakt, że notariuszy powołuje i odwołuje Minister Sprawiedliwości, który prowadzi rejestr kancelarii notarialnych oraz wyznacza ich siedzibę. Wszystkie jednak wymienione zawody mają w Polsce status tzw. zawodów zaufania publicznego, co wiąże się nie tylko z ważną rolą, jaką odgrywają one w społeczeństwie, ale również z ustawowymi gwarancjami należytego wykonywania tych zawodów¹⁹. Adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi i notariusze w szczególności korzystają z ochrony niezależności oraz tajemnicy zawodowej. W interesie publicznym podlegają również powinności dokończania się oraz ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej. Ponadto obowiązkowo przynależą do samorządów zawodowych, które w interesie publicznym sprawują nadzór nad prawidłowym wykonywaniem każdego z tych zawodów. Samorządy zawodów zaufania publicznego są w Polsce ważnym elementem porządku konstytucyjnego zapewniającego udział tym samorządom w sprawowaniu władzy publicznej²⁰ (zob. art. 17 ust. 1 Konstytucji RP²¹). W

¹⁸ Dla porównania w krajach anglosaskich, np. w USA notariuszem może zostać osoba niemająca nawet wykształcenia prawniczego. W niektórych stanach od kandydata wymaga się jedynie pełnoletności, zdolności pisania i czytania oraz niekaralności. Zob. bliżej na ten temat R. Sakowicz, *Amerykańska etyka prawnicza*, Zakamycze 2004 r., s. 21.

¹⁹ Na temat pojęcia zawodów zaufania publicznego zob. bliżej H. Izdebski, *Zawody prawnicze jako zawody zaufania publicznego*, [w:] *Etyka zawodów prawnych. Etyka Prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006 r., s. 43 i n., M. Tabernacka, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego*, «Przegląd Prawa i Administracji», tom LXII, red. B. Banaszak, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, Nr 2663, Wrocław 2004 r., s. 302 i n. oraz P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury*, [w:] *Konstytucja, wybory, parlament*, red. L. Garlicki, Warszawa 2000 r., s. 173 i n.

²⁰ W. J. Wołpiuk, *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawód zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykony-*

celu realizacji powierzonych zadań publicznych samorządy te wydają między innymi wiążące swoich członków unormowania etyki oraz pragmatyki zawodowej (tzw. deontologia zawodowa), organizują proces uzyskiwania kwalifikacji zawodowych i doskonalenia się, przeprowadzają wizytacje, ścigają przewinienia dyscyplinarne oraz prowadzą orzecznictwo w tym zakresie. Z uwagi na te szczególne uwarunkowania na rzecz adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych, doradców podatkowych i notariuszy została zastrzeżona wyłączność wykonywania czynności zawodowych w określonym zakresie podyktowanych interesem publicznym.

Spośród profesjonalnych pełnomocników najszerszy zakres kompetencji zawodowych mają adwokaci i radcowie prawni, natomiast wyłączność rzeczników patentowych i doradców podatkowych rozciąga się tylko na wyspecjalizowane dziedziny, przy czym, co do zasady, dzielą ją razem z adwokatami i radcami prawnymi. Żaden z tych zawodów nie ma bowiem monopolu na świadczenie usług prawniczych, zarówno względem osób nielegitymujących się tytułami zawodowymi, jak i względem siebie. Należy zaznaczyć, iż w ostatnim czasie doszło w Polsce do istotnego zrównania kompetencji zawodowych adwokatów i radców prawnych²², jednak pomimo podejmowanych prób nie doszło do połączenia tych zawodów²³. Generalnie rzecz ujmując, wyłączność czynności adwokatów i radców prawnych odnosi się jedynie do czynności procesowych, natomiast wyłączność czynności rzeczników patentowych i doradców podatkowych obejmuje również czynności materialne związane z doradztwem w określonych dziedzinach i jest przeważnie dzielona z uprawnieniami adwokatów i radców prawnych. Ogólnie można także stwierdzić, że wyłączność adwokatów i radców prawnych z pewnymi odstępstwami dotyczy funkcji obrońcy i pełnomocnika w postępowaniu karnym, natomiast w postępowaniu cywilnym i sądowo-administracyjnym oraz przed Trybunałem Konstytucyjnym rozciąga się jedynie na niektóre ważniejsze czynności procesowe. Jeśli zaś chodzi o rzeczników patentowych, to ustawodawca zastrzegł na ich rzecz wyłączność występowania w charakterze pełnomocnika tylko przed Urzędem Patentowym w sprawach związanych z dokonywaniem i rozpatrywaniem zgłoszeń oraz utrzymywaniem ochrony wynalazków, produktów leczniczych, produktów ochrony roślin, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych, oznaczeń geograficznych i topografii układów scalonych, z tym że w

wania zawodu, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002 r. s. 19 i n. oraz tamże, H. Izdebski, *Sprawowanie pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, s. 153 i n.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²² Nadal jednak radcowie prawni, w odróżnieniu od adwokatów mogą wykonywać zawód w ramach zatrudnienia na podstawie umowy o pracę.

²³ Zob. np. założenia do rządowego projektu ustawy o zawodzie adwokata z dnia 27 października 2009 r. (druk DL-P-V-453-31/09), opublikowane na [www http://bip.ms.gov.pl/](http://bip.ms.gov.pl/) oraz założenia do nowego prawa o adwokaturze – Nowa Adwokatura, autorstwa A. Bodnara, Ł. Bojarskiego i F. Wejmana, opublikowane na www.nowaadwokatura.org. Oba projekty w środowisku samorządów adwokatów i radców prawnych spotkały się z dużą dozą krytyki.

odniesieniu do spraw dotyczących znaków towarowych jest ona dzielona z adwokatami i radcami prawnymi (art. 236 ust. 1 i ust. 1¹upwp²⁴). Istnienie wyłączności wykonywania określonych czynności zawodowych nie implikuje jednak przymusu korzystania z nich. Co do zasady w prawie polskim każda strona postępowania toczącego się przed organem władzy publicznej może bowiem występować osobiście i tylko wyjątkowo ogranicza się ich zdolność postulacyjną. Obowiązujące przepisy proceduralne przewidują w określonym zakresie konieczność korzystania z czynności adwokatów i radców prawnych jako przesłanki skuteczności dokonania czynności procesowych (tzw. przymus adwokacko-radcowski), rzeczników patentowych (tzw. przymus rzecznikowski) oraz doradców podatkowych (przymus doradców podatkowych), niemniej jednak w Polsce został on ujęty stosunkowo wąsko i doznaje pewnych wyjątków²⁵. Pomimo istotnego zwiększenia w ostatnim okresie liczebności profesjonalnych pełnomocników, polski ustawodawca nie zdecydował się jednak rozszerzyć zakresu przymusu korzystania z ich czynności z uwagi na konieczność zapewnienia szerokiego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Znacznie większy zakres wyłączności czynności zawodowych oraz przymusu korzystania z nich dotyczy usług notarialnych. Choć nie bez pewnych odstępstw, w celu zagwarantowania bezpieczeństwa i pewności obrotu na rzecz notariuszy został bowiem ustanowiony monopol, jednak nawet i w tym przypadku niektóre czynności notarialne mogą być wykonywane przez konsuli oraz przez adwokatów i radców prawnych.

Adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi oraz notariusze jako zawody zaufania publicznego podlegają licznym ograniczeniom. Przykładowo nie mogą bez ważnych powodów odmówić wykonywania czynności zawodowych, ujawniać tajemnicy zawodowej, podejmować się określonych wyraźnie zajęć oraz innych aktywności, które negatywnie mogłyby wpływać na prawi-

²⁴ Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (tekst jedn. z 2013 r., poz. 1410 z późn. zm.), zwana upwp.

²⁵ W uproszczeniu i z zastrzeżeniem istniejących wyjątków można przyjąć, iż przymus adwokacko-radcowski występuje przy wnoszeniu nadzwyczajnych środków zaskarżenia. W postępowaniu cywilnym obejmuje postępowanie przed Sądem Najwyższym oraz rozciąga się na czynności związane z postępowaniem przed tym sądem podejmowane przez sądy niższej instancji (art. 87¹ § 1 kpc), przy czym w sprawach dotyczących ochrony własności przemysłowej jest on dzielony z rzecznikami patentowymi. W postępowaniu karnym przymus radcowsko-adwokacki występuje przy wnoszeniu subsydiarnego aktu oskarżenia, apelacji od wyroku sądu okręgowego oraz składaniu kasacji i wniosku o wznowienie postępowania (zob. art. 55 § 2, 446 § 2, 526 § 2 i 545 § 2 kpk), jednak został on ograniczony tylko do sporządzenia i podpisania wymienionych czynności. W postępowaniu sądowo-administracyjnym przymus adwokacko-radcowski dotyczy jedynie sporządzenia skargi kasacyjnej, zażalenia na jej odrzucenie oraz skargi o wznowienie postępowania do Naczelnego Sądu Administracyjnego (art. 175 § 1, 194 § 2 i 276 uppsa – ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 718 z późn. zm.), przy czym w sprawach własności przemysłowej jest dzielony z przymusem rzecznikowskim, natomiast w sprawach podatkowych i celnych z przymusem doradców podatkowych. Ponadto przymus adwokacko-radcowski występuje przed Trybunałem Konstytucyjnym i obejmuje sporządzenie skargi konstytucyjnej oraz zażalenia na postanowienia o odmowie nadania jej dalszego biegu.

dłowe wykonywanie zawodu albo naruszać godność lub zaufanie do zawodu, czy tolerować naruszenia niezależności zawodowej przez klientów lub osoby trzecie. Obowiązujące przepisy przewidują również szereg ograniczeń dotyczących form organizacyjnych, w których poszczególne zawody mogą wykonywać czynności zawodowe. Najdalej idącej reglamentacji zostali poddani notariusze, co tłumaczy się częściowo urzędniczym charakterem tego zawodu. Notariusz może bowiem prowadzić tylko jedną kancelarię, także wówczas, gdy wykonuje zawód z innymi notariuszami w spółkach cywilnych lub partnerskich, nie może natomiast wykonywać czynności zawodowych w formie uczestnictwa w innych jednostkach organizacyjnych oraz pozostając udziałowcem w spółkach utworzonych z przedstawicielami innych zawodów świadczących usługi prawnicze (zob. art. 4 upn). W odróżnieniu od notariuszy, profesjonalni pełnomocnicy nie mają zakazu prowadzenia więcej niż jednej kancelarii. Adwokaci, radcowie prawni i doradcy podatkowi nie mogą jednak wykonywać czynności zawodowych w formie uczestnictwa w spółkach kapitałowych oraz w innych osobach prawnych, a w przypadku spółek osobowych nie mogą podejmować innej działalności niż świadczenie pomocy prawnej (zob. art. 4a upa, art. 8 urp i art. 4 i 27 udp). Dodatkowo adwokaci nie są władni świadczyć usług prawniczych poza działalnością gospodarczą, a także wykonywać czynności zawodowych na podstawie umowy o pracę (zob. art. 4a i art. 4b upa), natomiast radcowie prawni, rzecznicy patentowi i doradcy podatkowi nie mają możliwości uczestnictwa w zespołach adwokackich (zob. art. 18 upa). Z kolei rzecznicy patentowi, choć mogą uczestniczyć w spółkach cywilnych oraz we wszystkich spółkach handlowych, nie wyłączając spółek kapitałowych, nie mają możliwości wykonywania czynności zawodowych w formie uczestnictwa w innych jednostkach organizacyjnych, w szczególności przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej (zob. art. 5 urzp). Ponadto adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi i doradcy podatkowi pomimo, iż mogą tworzyć razem spółki w celu wspólnego wykonywania czynności zawodowych, to jednak obowiązujące przepisy bez należytej konsekwencji oraz dostatecznego uzasadnienia różnicują warunki ich uczestnictwa w takich wielodyscyplinarnych jednostkach organizacyjnych²⁶. Przede wszystkim wymagają one, aby we wszystkich jednostkach organizacyjnych prowadzących kancelarię patentową większość głosów posiadali rzecznicy patentowi (zob. art. 5 ust. 1 pkt 5 oraz ust. 2 urzp), zaś jedynie w spółkach kapitałowych świadczących doradztwo podatkowe większość głosów posiadali doradcy podatkowi (zob. art. 4 ust. 1 pkt 3 udp). W spółkach wielodyscyplinarnych świadczących pomoc prawną z udziałem adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych i doradców podatkowych nie przewidują natomiast wymogu zapewnienia większości głosów adwokatów i radców prawnych (zob. art. 4a upa i art. 8 urp), pomimo iż mają oni znacznie szersze kompetencje zawodowe niż rzecznicy

²⁶ Zob. bliżej na ten temat B. Sołtys, *Bariery rozwoju osobowych spółek wielodyscyplinarnych z udziałem regulowanych zawodów prawniczych*, Rejent 2014 r., Numer specjalny grudzień 2014 r., s. 234 i n.

patentowi i dorady podatkowi. Zróżnicowanie sytuacji prawnej profesjonalnych pełnomocników świadczących usługi prawnicze wynika również z faktu, iż przynależą oni do różnych samorządów zawodowych i podlegają częściowo odmiennym unormowaniom deontologii zawodowej. Przejrzystości regulowanego rynku usług prawnych w Polsce nie sprzyja także odmienne traktowanie zawodów adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego oraz doradcy podatkowego w kwestii dopuszczalności zatrudnienia na podstawie umowy o pracę. Wprawdzie zatrudnienie pracownicze nie stanowi świadczenia usług, niemniej jednak ma wpływ na konkurencyjność rynku usług prawnych oraz inne jego uwarunkowania. Niektóre jednostki organizacyjne świadczące regulowane usługi prawnicze w zakresie doradztwa podatkowego mogą bowiem czynić to wyłącznie przez zatrudnionych w nich doradców podatkowych i radców prawnych a także biegłych rewidentów (zob. art. 4 ust. 2 udp). Należy jednak zauważyć, że ustawodawca pominął adwokatów, którzy nie mogą pozostawać w zatrudnieniu pracowniczym, choć są uprawnieni do świadczenia usług doradztwa podatkowego. Zgodnie również z art. 87 § 2 kpc pełnomocnikiem osoby prawnej lub przedsiębiorcy, w tym nieposiadającego osobowości prawnej, może być również pracownik tej jednostki albo jej organu nadrzędnego, natomiast osoba prawna prowadząca, na podstawie odrębnych przepisów, obsługę prawną przedsiębiorcy, osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej może udzielić pełnomocnictwa procesowego – w imieniu podmiotu, którego obsługę prawną prowadzi – adwokatowi lub radcy prawnemu, jeżeli została do tego upoważniona przez ten podmiot. Wydaje się więc, że prawidłowe ukształtowanie konkurencyjnego rynku usług prawnych z jednej strony powinno umożliwiać wszystkim jednostkom organizacyjnym prowadzenie działalności w oparciu o stałe lub doraźne usługi zewnętrzne każdego z profesjonalnych pełnomocników, z drugiej zaś strony powinno dopuszczać wykonywanie zawodu adwokata na podstawie umowy o pracę²⁷, przynajmniej w kancelarii uprawnionej do świadczenia usług prawnych.

Jak już wspomniano, na rynek usług prawnych w Polsce składają się również usługi nieregulowane, które nie są kwalifikowane podmiotowo i mogą być świadczone w zasadzie przez każdego, zarówno przez podmioty krajowe, jak i zagraniczne, w tym również przez osoby nie tylko nielegitymujące się wykształceniem prawniczym, ale także żadnym innym. Podstawę dopuszczalności świadczenia takich usług stanowi konstytucyjnie gwarantowana wolność gospodarcza i wolność zawierania umów, a także unijne swobody przedsiębiorczości i świadczenia usług. Nieregulowane usługi prawnicze mogą być wprawdzie świadczone tylko w takim zakresie, w jakim ustawodawca polski nie zastrzegł wyłączności świadczenia usług prawnych na rzecz określonych zawodów regulowanych, jednak

²⁷ Przykład radców prawnych, rzeczników patentowych i doradców podatkowych, które podobnie jak adwokaci należą do zawodów zaufania publicznego, a także podobne rozwiązania funkcjonujące w wielu krajach Unii Europejskiej wskazuje, że w ramach stosunku pracy, przy stworzeniu pewnych szczególnych gwarancji prawnych, również można zabezpieczyć należyte wykonywanie zawodu.

dotyczą one większości czynności pozasądowych (zob. art. 353¹ kc) oraz reprezentacji przed organami administracji publicznej (zob. art. 33 § 1 kpa), a także w postępowaniu cywilnym przed sądami I i II instancji rozciągają się na sprawy wynikające ze sprawowania zarządu majątkiem lub interesami klienta albo pozostawania z nim w stałym stosunku zlecenia w sprawach wchodzących w zakres takiego zlecenia (art. 87 § 1 kpc). Jest to więc bardzo szeroki obszar niestanowiący katalogu zamkniętego, obejmujący między innymi takie czynności jak np. udzielanie informacji oraz porad prawnych, sporządzanie opinii prawnych, przygotowywanie projektów umów i innych oświadczeń woli, opracowywanie projektów aktów normatywnych, projektów pism procesowych oraz różnego rodzaju innych dokumentów, badanie i ustalanie stanu faktycznego, zastępowanie klientów przy dokonywaniu czynności prawnych oraz zastępowanie ich przy czynnościach kontrolnych, prowadzenie w imieniu klientów negocjacji, przygotowywanie i odbieranie w imieniu klientów korespondencji, występowanie w imieniu klientów w środkach masowego przekazu, zarządzanie majątkiem, interesami lub określonym ryzykiem klientów, prowadzenie mediacji oraz pertraktacji ugodowych, pełnienie funkcji arbitra w sądach polubownych, prowadzenie szkoleń związanych ze stosowaniem prawa, czy też pomaganie klientom we wszystkich czynnościach związanych ze stosowaniem prawa. Wcześniej nieregulowany rynek usług prawniczych miał charakter marginalny i związany był przeważnie z prostymi i nieskomplikowanymi czynnościami, jednak pod wpływem mechanizmów gospodarki rynkowej, a zwłaszcza brakiem reglamentacji ze strony państwa, w ostatnim okresie istotnie rozwinął się, w szczególności w segmencie doradztwa, windykacji oraz dochodzenia odszkodowań. Świadczenie usług prawniczych niekwalifikowanych podmiotowo nie zostało poddane bowiem ograniczeniom charakterystycznym dla świadczeniodawców wykonujących zawody regulowane, w szczególności w odniesieniu do powinności posiadania określonych kwalifikacji, przestrzegania reguł etyki, znoszenia branżowego nadzoru, odpowiedzialności dyscyplinarnej, czy prowadzenia działalności jedynie w określonych formach organizacyjnoprawnych. Świadczeniodawcy tych usług nie podlegają również obowiązkowemu ubezpieczeniu od odpowiedzialności cywilnej. O ile po przemianach ustrojowych w Polsce w początkowym okresie rozwoju rynku usług prawniczych takie rozwiązanie znajdowało uzasadnienie w dążeniu do zwiększenia dostępności usług i ich konkurencyjności, o tyle współcześnie jego utrzymywanie jest nieuprawnione, na co trafnie w swym orzecznictwie zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny. W związku z istotnym rozszerzeniem dostępu do wykonywania zawodu adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego, doradcy podatkowego i notariusza, ustawowo zapewnioną możliwością wykonywania innych reglamentowanych usług związanych ze stosowaniem prawa, specyfiką warunków współczesnego obrotu, a także upowszechnieniem prawa i informacji publicznych, obecnie konieczne staje się ponowne uchwycenie stanu odpowiedniej proporcji pomiędzy reglamentowanym i nieregulowanym rynkiem usług prawniczych. Wydaje się przy tym, że nieregulowany ry-

nek usług prawniczych powinien zostać objęty ramami działalności regulowanej w rozumieniu przepisów ustawy o swobodzie działalności gospodarczej i stanowić wyjątek, którego zakres powinien być uzasadniony interesem publicznym w wyższym stopniu aniżeli tworzenie wymogów kwalifikacyjnych, będących podstawą wyróżnienia regulowanego rynku usług prawniczych. W niezbędnym zakresie należy rozważyć również poddanie tego rynku unormowaniom deontologii prawniczej oraz nadzorowi prawniczych samorządów zawodów zaufania publicznego. Trzeba bowiem wyraźnie zaznaczyć, że podstawowe standardy etyki i pragmatyki prawniczej powinny towarzyszyć wszystkim usługom prawniczym bez względu na to, czy są one związane z wykonywaniem oznaczonych prawniczych zawodów zaufania publicznego. Sankcjonowanie tych standardów przez porządek prawny leży w interesie publicznym i dlatego ich obowiązywanie nie powinno być uzależnione od przynależności do określonej grupy zawodowej. Z drugiej zaś strony ustalenie podstawowych standardów prawniczych powinno przyczynić się do pożądanego ujednolicenia rynku usług prawniczych oraz zgodnie z dyrektywami prawa unijnego do zniesienia barier we współpracy interdyscyplinarnej.

Bibliografia

1. Bogacz-Wojtanowska E., *Współdziałanie organizacji pozarządowych i publicznych*, Kraków 2011 r.
2. Bojarski L., *Dostępność nieodpłatnej pomocy prawnej. Raport z monitoringu*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka 2003 r.
3. Bojarski L., *Dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej – propozycje zmian*, [w:] *Obywatel i prawo*, red. A. Winiarska, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008 r.
4. Ciupa S. W., *Usługa czy już produkt? Usługi prawnicze i ich marketingowe uwarunkowania*, «Monitor Prawniczy», 2006/22/1.
5. Izdebski H., *Zawody prawnicze jako zawody zaufania publicznego*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka Prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006 r.
6. Izdebski H., *Sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002 r.
7. Kłosowski A., *Marketing usług prawniczych – tendencje*, «Radca Prawny» 2005 r., Nr 3.
8. Kowalski P. W., Antkowiak P., *Czy to koniec zawodów prawniczych w Europie? – przypadek Polski (The end of legal professions in Europe – the case of Poland)*, «Refleksje» 2010 r., nr 1.
9. Kożuch B., Kożuch A., *Usługi publiczne. Organizacja i Zarządzanie*, Kraków 2011 r.
10. Sakowicz R., *Amerykańska etyka prawnicza*, Zakamycze 2004 r.
11. Sarnecki P., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury*, [w:] *Konstytucja, wybory, parlament*, red. L. Garlicki, Warszawa 2000 r.

12. Siemaszko A., *Zawody prawnicze, Analiza wykresów*, [w:] B. Gruszczyńska, R. Kulma, M. Marczewski, A. Siemaszko, *Wymiar Sprawiedliwości w Unii Europejskiej. Podstawowe parametry dla Polski i pozostałych krajów*, red. A. Siemaszko, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 2011 r.
13. Sołtys B., *Bariery rozwoju osobowych spółek wielodyscyplinarnych z udziałem regulowanych zawodów prawniczych*, «Rejent» 2014 r., Numer specjalny grudzień 2014 r.
14. Sołtys B., *Głos w sprawie specjalizacji w świadczeniu usług prawniczych*, «Przegląd Prawa i Administracji», T. 100/1, Wrocław 2015 r.
15. Susskind R., *Koniec świata prawników. Współczesny charakter usług prawniczych*, Wolters Kluwer, 2010 r., s. 13 i n. (tłumaczenie W. Sztukowski).
16. Tabernacka M., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego*, «Przegląd Prawa i Administracji», tom LXII, red. B. Banaszak, *Acta Universitatis Wratislaviensis* Nr 2663 Wrocław 2004 r.
17. Wołpiuk W. J., *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny – korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002 r.

Резюме

Богуслав Солтис

Вроцлавський університет

Ринок юридичних послуг у Польщі

У Польщі останнім часом під впливом таких чинників, як ринкова економіка, європейські інтеграційні процеси, глобалізація та інформатизація, ринок юридичних послуг зазнав суттєвих змін. Завдяки помітному збільшенню кількості суб'єктів, що надають юридичні послуги, вони здобули статус інституцій з широкою пропозицією. А це спричинило зниження цін за юридичні послуги. Разом з тим щораз більше юридичні послуги підлягають формалізації та стандартизації. Загальний і насправді необмежений доступ до Інтернету надав можливість безкоштовно черпати інформацію, зміст із юридичних документів, правових норм і коментарів законів, що, як наслідок, призвело до зменшення попиту на прості юридичні послуги, які стосуються нескладних випадків. Водночас зазнала змін характерна до недавнього часу форма надання юридичних послуг – шкала інформаційної асиметрії, що визначає правовий статус і фактичний рівень тих, хто надає, та тих, хто користується юрпослугами. Пропагування цінності знань і ріст юридичної обізнаності клієнтів юрконсультацій стало фактором, що підвищило очікування щодо якості і ефективності юридичних послуг, а також і збільшення попиту на вузько спеціалізовані юрконсультації, що вимагають компетентності не тільки в сфері правових відносин, але і обізнаності в тих сферах, які обслуговуються юристами. Застосування сучасних технологій призвело також до багатьох інших змін у традиційній системі надання юридичних послуг, зокрема у сфері індивідуальності суб'єкта, що надає юрпослуги, і його особистої роботи. Отже, в сфері юридичних послуг намітилась тенденція до їх матеріалізації, або іншими словами: вони прирівнюються до звичайного товару.

У порівнянні з недавнім періодом квантитативного зростання надання юридичних послуг, нині на перший план виходять вимоги квалітативного зростання нових

правил відносно стандартів роботи в колективі, організації та управлінні, а навіть у справі капіталу. Незважаючи на те, що юридичне консультування сьогодні надалі пов'язується із фізичними особами, їх кваліфікацією, уміннями, характеристиками, однак в умовах сучасного суспільства має місце інтенсивний розвиток організаційних одиниць, інституційних суб'єктів підприємницької діяльності, що надають юридичні послуги. Це виникає передусім із об'єктивно існуючих нині переваг, які мають організація, технологія і капітал над знаннями та індивідуальними можливостями окремо взятих фізичних осіб.

На ринку юридичних послуг, однак, появились також раніше незнані явища, що пов'язані із ризиками, безробіттям, банкрутством, а також тиском соціального захисту. Спостерігається також значне збільшення числа таких справ. Не можна не зауважити факт значного збільшення судових спорів між юрисконсультантами та їх клієнтами, як і також випадків несення відповідальності тими, хто надає юридичні послуги. Слід тут додати, що ринок юрпослуг у Польщі ділиться на регульований сектор, який пов'язується із вимогами щодо конкретних професійних обов'язків, і на нерегульований сектор, що базується на наданні юрпослуг на принципах економічної свободи та свободи договору. До професій, представники яких надають юридичні послуги, передусім належать: адвокати і юрисконсультанти, а також частково патентні повірені та податкові консультанти, яким надано також повноваження для виконання професійних обов'язків, що стосуються не лише юридичних послуг (у випадку із патентними повіреними йдеться саме про надання технічної допомоги), також проведення від імені платників податків та колекторів рахунків, веденні податкових та інших записів з метою оподаткування. До професій, що пов'язана із наданням юридичних послуг, слід також зарахувати і професію нотаріуса. Згідно з законодавством ЄС до сфери послуг не зараховується професійна діяльність, що здійснюється в трудових відносинах і пов'язана із здійсненням державної влади. Професія нотаріуса натомість значною мірою є канцелярською професією, а сам нотаріус має статус державного службовця. Згадані професії мають характер регульованих, оскільки вони передбачають діяльність чи бодай один із її видів, що прямо або опосередковано залежить від отримання спеціальних професійних кваліфікацій і від дотримання інших умов, які викладені в окремих законах, інших нормативних та адміністративних актах. Своєю чергою, нерегульовані юридичні послуги не кваліфікуються суб'єктно, і можуть надаватись будь-ким, у тому числі і особою, яка не має юридичної освіти, як і вищої освіти взагалі. Підставою, що допускає надання такого типу послуг, є Конституція, яка гарантує економічну свободу і свободу договорів, а також гарантовані Євросоюзом свободи підприємництва і надання послуг. Однак нерегульовані юридичні послуги можуть надаватись тільки в такій сфері, в якій польський законодавець не встановив винятковий характер надання таких послуг для конкретних регульованих професій. Отож, це дуже великий обсяг послуг, що стосується, в принципі, всіх видів позасудових дій, а також надає можливість представляти в судах першої та другої інстанції. Одним із найбільш важливих завдань, яке стоїть сьогодні перед польським законодавцем, – це продовжувати ліквідовувати наявні перешкоди для належного функціонування ринку юридичних послуг, зокрема в мультидисциплінарній діяльності. Необхідним є правильне визначення стану щодо відповідності пропорцій між регламентованим та нерегламентованим ринком юридичних послуг. В цьому контексті можна припускати, що для суспільного блага нерегульований ринок юридичних послуг щонайменше повинен відповідати принципам юридичної етики,

страхування цивільної відповідальності, а також повинен підлягати галузевому контролю, який могли б здійснювати самоврядні юридичні організації.

Ключові слова: юридичні послуги, регульований та нерегульований ринок юридичних послуг, професії народної довіри, нотаріуси та професійні юрпредставники, адвокати, юрконсульти, патентні повірені, податкові консультанти, державні та закордонні суб'єкти сфери юридичних послуг, економічна свобода, свобода договорів, свобода підприємництва, свобода сфери послуг.

Summary

Bogusław Soltys
University of Wrocław

Legal services market in Poland

Recently, under the influence of mechanisms of market economy, European integration process, globalization and informatization, legal services market has changed significantly. The number of legal services providers has increased and as a result the market turned from demand market to supply market. The prices of legal services have decreased as well. Even though legal services are linked to physical persons, their qualifications, skills, properties and other personal qualities, legal entities providing legal services have developed. The reason for that is the supremacy of an organization, technology and capital over knowledge and personal abilities of sole entrepreneurs. There are also new issues related to risk, unemployment, insolvency and the pressure of social protection on the legal services market. The number of disputes between legal service providers and clients has increased as well as the instances of liability of legal services providers. One of the most important tasks for the polish legislator is to remove existing barriers in legal services market, especially concerning interdisciplinary activities. It is highly relevant to balance the proportion between regulated and non-regulated legal services market. The public interest demands also that non-regulated legal services providers should be obliged at least to follow the legal ethics principles and to acquire liability insurance and to be under supervision of legal organizations.

Keywords: modern legal services market in Poland, legal services definition, regulated and non-regulated legal services market, professions of public trust, notaries and professional attorneys, advocates, legal advisers, patent attorneys, tax advisors, national and foreign legal services providers, economical freedom, freedom of contract, freedom of establishment, freedom to provide services.